TÜRKİYE-AT İLİŞKİLERİ ÜZERİNE GÖZLEMLER*

Bu yazıda Türkiye'nin Avrupa Kömür Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'ndan oluşan Avrupa Toplulukları (AT) ile ilişkilerinin bazı yönleri üzerinde durulacaktır. Türkiye-AT ilişkilerinin tarihçesi, Türkiye sanayisinin AT karşısındaki rekabet gücü ve AT üyeliği ile Türkiye'de demokrasi ilişkisi ele alınacak belli başlı konuları oluşturmaktadır. Amaç Türkiye-AT ilişkilerinin kapsamlı ve ayrıntılı bir değerlendirmesinden çok, bu konudaki tartışmalarda yardımcı olabilecek belirli gözlemleri sunmaktır.

1. TÜRKİYE-AET İLİŞKİLERİNİN TARİHÇESİ[1]

Türkiye'nin AET serüveni 1950'li yılların sonlarında başladı. Yunanistan'ın AET'ye ortaklık için 15 Temmuz 1959'da başvurmasını, 31 Temmuz 1959'da Türkiye'nin başvurusu izledi. İleri sürülen gerekçe daha çok siyasal nedenlere dayanıyordu: Türkiye bir yüzyılı aşkın bir süredir Batı dünyasının bir parçası olmaya çalışıyordu. Bu açıdan, ileride kurulacak Avrupa Birleşik Devletleri'nin ilk adımını oluşturan, o zamanki deyimiyle, Ortak Pazar'ın dışında kalması düşünülemezdi. Ayrıca, o dönemdeki Türk-Yunan gerginliği göz önünde bulundurulduğunda, Yunanistan böyle bir uluslararası kuruluşta yalnız bırakılamazdı. Üstelik, Türkiye'ye rakip tarım ürünleri üreten Yunanistan'ın Ortak Pazar'a katılması durumunda Türkiye bu pazarları kaybedebilirdi.

Başvuru ciddi bir hazırlığa dayanmıyor, daha çok Yunanistan'dan geri kalmamak isteğini yansıtıyordu. Başlangıçta, Yunanistan ve Türkiye'nin ortaklık başvuruları AET tarafından çok olumlu karşılandı. Bu tavırda, başını İngiltere'nin çektiği EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi) ülkeleri ile AET'nin 6 üyesi arasındaki rekabetin önemli etkisi vardı. Yunanistan ile AET arasındaki ortaklık anlaşması 1 Kasım 1962'de imzalandı. Türkiye-AET görüşmeleri ise aynı yılın Temmuz'unda başladı ve 12 Eylül 1963'te Türkiye ile AET arasındaki ortaklık anlaşmasının Ankara'da İmzalanmasıyla sonuçlandı.

1 Aralık 1964'te yürürlüğe giren ve Ankara Anlaşması olarak bilinen bu anlaşmaya göre Türkiye'nin ortaklığı üç aşamalı uzun bir süreç sonunda tamamlanacak, tam üyelik ancak bundan sonra söz konusu olabilecekti. Beş yıllık hazırlık dönemi Türkiye'nin, daha sonraki aşamalarda kendisine düşecek yükümlülükleri üstlenebilmesi için, Topluluğun yardımıyla ekonomisini güçlendirmesi öngörülüyordu. İlke olarak 2 yıl sürecek geçiş döneminde, Türkiye ile AET arasında gümrük birliği aşamalı olarak kurulacak, ayrıca Türkiye ekonomik politikalarını Topluluğunkilere yakınlaştıracaktı. Süresi belirsiz son dönemde ise, ekonomi politikaları arasındaki eşgüdüm güçlendirilecekti.

* *Marksizm ve Gelecek*, Güz 1989, s. 55-76

1 Türkiye ile AET arasındaki ilişkilerin başlangıcı ve gelişmesi Birand'da (1985) kapsamlı bir biçimde anlatılmaktadır.

Hazırlık dönemi ilerledikçe, AET ortaklığının Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri konusunda kuşkular, kaygılar dile getirilmeye başlandı. Buna karşılık, Türkiye burjuvazisi ve siyasal iktidar AET ile ilişkilerin sanayiyi olumlu olarak etkileyeceğini, sanayide bir yapı değişikliğine yol açacağını savunuyordu (Köymen, 1974).

Daha ilk aşama sona ermeden, Türkiye'nin isteği üzerine, ikinci döneme geçiş görüşmeleri 1969 Şubatı'nda başladı ve ikinci aşamayı düzenleyen Katma Protokol (KP) 23 Kasım 1970'te imzalandı. 1 Ocak 1973'te yürürlüğe giren KP'ye göre geçiş döneminde, 22 yıllık bir süre içinde sanayi ürünlerinde gümrük birliği sağlanacak ve 1976-86 arasındaki 10 yılda AET ile Türkiye arasında işgücünün serbest dolaşımı gerçekleştirilecekti. Türkiye bazı sanayi malları üzerindeki gümrük vergilerini 12 yılda, ötekileri ise 22 yılda sıfırlayacaktı. AET Türkiye'den ithal edilen sanayi ürünleri üzerindeki gümrük vergilerini kaldıracak, Türkiye kaynaklı tarım ürünleri ithalatında bazı ayrıcalıklar tanıyacak ve uygun koşullarla kredi sağlayacaktı.

1970'lerde Türkiye solu KP'yi genel olarak olumsuz biçimde değerlendirdi. Türkiye'nin ekonomik ve siyasal bağımsızlığının ortadan kalkacağı, yurtiçi pazarın tümüyle yabancı tekellerin sömürüsüne açılacağı ileri sürüldü. Böylece Türkiye emek-yoğun hafif sanayi dallarında uzmanlaşarak kapitalist dünyadaki iş bölümü içinde yerini alacaktı. Öte yandan, yabancı tekellerle iç içe geçmiş yerli tekelci sermaye grupları Türkiye'nin geleceğini ipotek ederek kendi geleceklerini güvence altına almış olacaklardı. Buna karşılık, burjuvazi AET üyeliğinin maliyetlerin düşmesini teşvik ederek sanayinin rekabet gücünü, artıracağını, üretim artışına yol açarak işsizliği azaltacağım savunuyordu.[2]

Ancak, gelişmeler hiç de beklendiği gibi olmadı ve KP ancak bir iki yıl işleyebildi. Türkiye 12 yıllık listedeki mallar için her biri yüzde 10'luk ve 22 yıllık listedekiler iyin ise her biri yüzde 5'lik iki indirimi gerçekleştirebildi. AET ise Türkiye'den ithal ettiği sanayi ürünleri üzerindeki gümrük vergilerini kaldırmakla birlikte, bazı ürünlere uyguladığı miktar kısıtlamalarını korudu. Öte yandan, AET'nin özellikle öteki azgelişmiş ülkelere tanıdığı ayrıcalıklar ve kolaylıklar Türkiye'ye Topluluk pazarlarında sağlanan avantajların yıpranmasına neden oldu. 1970'lerin ikinci yansında giderek ekonomik bunalıma dönüşen güçlükler nedeniyle, Türkiye 1977'den başlayarak tüm yükümlülüklerini erteledi. Ekim 1978'de Türkiye AET'den, kendisine yeni ayrıcalıklar ve kolaylıklar sağlanmasını, yükümlülüklerinin 5 yıl süreyle ertelenmesini ve ek mali yardım talep etti. AET'nin Mayıs 1979'da bu isteklerden yalnızca 5 yıllık ertelemeye ilişkin olanını kabul etmesi sonucunda, Türkiye-AET ilişkileri dondurulmuş oldu. 12 Eylül darbesinin ardından ise Topluluk Türkiye ile ilişkilerini askıya aldı. İlişkiler ancak 1980'lerin ikinci yarısında yeniden canlanmaya başladı.

2. TAM ÜYELİK BAŞVURUSU

ANAP hükümeti 14 Nisan 1987'de, Ankara Anlaşması'nda öngörülen ikinci ve üçüncü

[2] AET konusu Kazgan'da (1975) ayrıntılı olarak işlenmiştir. Özellikle KP ile ilgili bir değerlendirme için *bkz.* Köymen (1974).

aşamaların tamamlanmasından önce ve Avrupa Parlamentosu'nda ortaya çıkabilecek olumsuzlukları önlemek amacıyla AT'ye tam üyelik için başvurdu. Türkiye böylece, Özal'ın deyimiyle "ince, uzun ve yokuşlu bir yola" girmiş oldu. Üye ülkelerin tümünde Türkiye'nin Topluluğun ciddi sorunlarla karşı karşıya olduğu bir dönemde başvurmuş olması olumsuz olarak değerlendirildi. Tam üyeliğin ancak 2000'li yılların başlarında gerçekleşebileceği, AET çevrelerinin ortak görüşü olarak ortaya çıktı. Üstelik bu tarih, kişi başına milli gelirin önemli ölçüde artırılmasından Türkiye'de gerçek demokrasinin yerleştirilmesine, "Avrupa Topluluğu insanlarının Türkiye hakkındaki genel fikrinin" değişmesinden "Türkiye'de normal bir vatandaşın kendini bir Avrupalı gibi hissetmesine" kadar uzanan bir dizi önkoşulun yerine getirilmesine bağlanıyor. Yunanistan'ın izlediği politikanın da etkisiyle Türkiye-AET ilişkilerinin gelişmesinin Kıbrıs sorununa bağlanması ve bunun sonucunda Ortaklık Konseyi'nin 1988'de toplanamaması bu olumsuz tavrın en belirgin göstergelerini oluşturuyor.

Özal hükümetinin, tepkilerin bu denli olumsuz olacağını bile bile neden tam üyelik için başvurduğu sorusunun yanıtlanması gerekir. Bu konuda geliştirilen bir "fesat kuramına göre", Özal aslında İslâm ülkeleri ile daha yakın bir işbirliği istemektedir ve bu amacına, AET üyeliği gerçekleşmediğinde daha kolay ulaşacaktır. Başbakanın "Türkiye'nin Avrupa'daki yerini almasını" ne denli içtenlikle istediğini kestirmek güç, ama başvuru ile iç politik gelişmeler arasında yakın bir ilişki olduğu açıkça görülüyor. Özal'ın AET'ye başvuru ile Anayasa'nın 175. maddesindeki değişiklik arasında ilişki kurmuş olması ya da başvurunun olumlu sonuçlanması için ANAP'ın yeniden iktidara gelmesinin zorunlu olduğunu ileri sürmesi iç politikanın önemini sergiliyor.

24 Ocak Kararları ile uygulanmasına başlanan ihracata yönelik ve daha liberal ekonomi politikası ve özellikle ilk yıllarda ihracatta sağlanan artışlar Ankara Anlaşması ve KP gereklerinin yerine getirilebileceği yolunda iyimser bir ortam yarattı. Öte yandan, İspanya ve Yunanistan'ın ihracat yapılarının Türkiye'ninkine çok benzemesi*nedeniyle, AET'nin son genişlemesinin Türkiye açısından çok olumsuz sonuçlar doğuracağı kanısı yaygınlık kazandı. Sermaye çevreleri ve hükümet sürekli olarak AET ile ilişkilerin ekonomik yanlarından çok siyasal yanlarına ağırlık verdiler. Batı'yla bütünleşme çabalarının yoğunlaştığı bir dönemde bu tür siyasal öncelikler daha bir önem kazandı.

Başvurunun altında yatan bir başka neden de başlayacak pazarlık sürecinde sağlanabilecek mali olanaklarla ilgilidir. Bunun için de mali protokole işlerlik kazandırılmasına büyük önem veriliyor. Özal, AT üyelerinin Türkiye'yi küstürmeyi göze alarak kısa dönemde başvuruyu reddedemeyeceklerini biliyor. Ayrıca, AT'ye üyelik için başvurmuş Türkiye'nin yabancı sermaye, özellikle de Japon sermayesi için çekiciliğinin artacağım umuyor. Böylece, bir yandan AT'den sağlanacak yardımlarla, öte yanda hızlanacak yabancı sermaye girişiyle ödemeler dengesi açıklarını karşılamak ve ağırlaşan dış borç sorununu aşmak amaçlanıyor.

3. TÜRKİYE-AT TİCARETİ

24 Ocak Kararları ile ihracata dayalı bir gelişme stratejisi uygulamaya kondu. İç pazarı sınırlayıcı önlemler, TL'nin sürekli değer yitirmesi ve ihracata sağlanan teşvikler nedeniyle

ihracatta önemli bir sıçrama gerçekleştirildi: 1979'da 2.260 milyon ABD doları olan ihracat 1988'de 11.662 milyon dolara yükseldi. Bu artışla "Birlikte ihracat içinde sanayi ürünlerinin payı da yükselerek 1979'da yüzde 34,7 iken 1988'de yüzde 76,7'ye çıktı. Benzer biçimde ihracat/GSMH oranı da yüzde 3,5'ten yüzde 17,9'a yükseldi. Aynı dönemde ithalatın artış hızı ihracata oranla daha yavaş olduğu için, 1979'da yüzde 44,6 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı 1988'de yüzde 80,7'ye yükseldi. İşçi dövizlerindeki duraklamaya karşılık, müteahhitlik, turizm ve taşımacılıktan sağlanan döviz gelirleri önemli boyutlara ulaştı.

Toplulukla ticaret de benzer eğilimler gösterdi. 1980'lerin başlarında Ortadoğu ülkelerine kayan dış ticaret sonraları yeniden Topluluğa yöneldi ve 1988'de AET'nin Türkiye'nin ihracatı içindeki payı yüzde 43,7, ithalatı içindeki payı ise yüzde 41,1 oldu. Aynı yıl, Türkiye'nin dış ticareti içinde en önemli yere sahip olan AFC'nin ihracat içindeki payı yüzde 18,4, ithalat içindeki ise yüzde 14,3'tü.

AET ülkelerinde büyümenin genellikle yavaş olduğu ve tarımsal ürün ithalatının vergi dışı önlemlerle engellendiği bir dönemde Türkiye'nin Topluluğa ihracatının artması önemlidir. Bu konudaki bir araştırmada, 1980-85 döneminde AET'ye ihracattaki artışın yüzde 66'lık bölümünün Türkiye'nin artan rekabet gücünden, yüzde 32,2'sinin AET'nin genişleyen ticaret hacminden, geri kalan bölümün ise ihracatın mal bileşiminin değişmesinden kaynaklandığı bulunmuştur (Kazgan, 1988).

Artan rekabet gücünün en önemli nedeni hükümetlerin izledikleri ihracatı teşvik politikalarıdır. Her şeyden önce, Türk Lirası 1980 sonrasında büyük bir değer kaybına uğradı. 1981'de 1 ABD $ = 110,24 TL (ortalama) iken 1988'de bu rakam 1.416,49 TL'ye (ortalama) yükseldi. İkinci olarak, sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünleri ihracatında verilen vergi iadesi önemli ölçüde artırıldı. Ersel ve Temel (1984) sanayi ürünleri ihracatının vergi iade oranlarına duyarlığının fiyata duyarlığından daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Üçüncü olarak, 1977-86 arasında gerçek ücretlerin yüzde 40 azalması ve gerçek tarımsal fiyatların düşmesi rekabet gücünün artmasında büyük rol oynadı. Eğer yukarıda sayılan etkenler olmasaydı, ihracattaki artış gerçekleşenin ancak üçte biri düzeyinde olacaktı (Kazgan, 1988). Burada önemli olan, sözü edilen etkenlerin AET'ye üyelik durumunda sürdürülme olanağının kalmayacağıdır.

Rekabet gücünün artmasında etkili olan bir başka etken ise sanayide kapasite kullanım oranının artması sonucu birim sabit maliyetlerin azalması oldu. Özel sanayi kesiminde kapasite kullanım oranının 1980'de yüzde 65'ten 1986'da yüzde 72,7'ye çıktığı tahmin edilmektedir (Kazgan, 1988). Öteki ülke mallarının giderek artan rekabetiyle karşılaşan yerli sanayide ne ölçüde teknolojik gelişme sağlandığı ise bilinmemektedir.

Kazgan (1988) AET'den ithalattaki artışın yüzde 66,7'lik bölümünün Türkiye'nin artan ticaret hacminden, yüzde 67,8'inin ise ithalatın mal bileşiminin değişmesinden kaynaklandığını ortaya koymaktadır Buna karşılık AET kaynaklı malların Türkiye piyasasındaki rekabet gücünün etkisi ise yüzde -34,5 olarak bulunmuştur. Başka bir deyişle, AET ürünlerinin rekabet gücü öteki ülke ürünlerine oranla daha düşüktür.

Karşılaştırdığımızda, Topluluğa ihracatın dünya ticareti yavaş gelişen mallarda, Topluluk'tan ithalatın ise dünya ticareti hızla gelişen mallarda yoğunlaştığı görülür. Öte yandan, artan rekabet gücü ihracat artışında önemli rol oynarken, ithalat artışındaki etkisi negatif olmuştur.

4. TÜRKİYE SANAYİSİNİN REKABET GÜCÜ

AT üyeliğinin Türkiye sanayisi üzerindeki olası etkilerini inceleyen araştırmaların sayısı çok sınırlıdır. Bu tür çalışmalar temelde, Türkiye sanayisinin serbest uluslararası ticaret koşulları altındaki rekabet gücünü belirlemeye yöneliktir. Çünkü, AT üyeliği gerçekleştiğinde öbür AT ülkelerinden gelen mallar Türkiye'ye gümrük vergisi, miktar "Katlaması gibi engellerle karşılaşmadan serbestçe girebilecektir. Ayrıca, Türkiye AT'nin birçok azgelişmiş ülkeye tanıdığı tercih ve kolaylıkları da aynen benimseyeceğinden, Türki sanayisi yalnız AT'nin değil, bu tür ülkelerin sanayi ürünleriyle rekabet etmek zorunda kalacaktır.

4.1. Aktan ve Baysan (1985)

Türkiye sanayisinin rekabet gücüne ilişkin araştırmalardan Aktan ve Baysan (1985), 66 sektöre ayrıştırılmış 1973 girdi-çıktı tablosunu temel alan bir doğrusal olmayan programlama modeline dayanıyor. Modelin çözümü, sanayinin farklı sektörlerinin uluslararası ticaretteki rekabet gücüne göre sıralanmasına olanak veriyor. Tablo l'de gösterilen bu sıralamada, "rekabet gücü olan sektörler", dış rekabete tümüyle açık bir ortamda rakiplerine oranla bir fiyat üstünlüğüne sahip olanları; "marjinal sektörler" rakiplerine oranla fiyat dezavantajına sahip olanları göstermektedir. Belli bir çaba harcanarak marjinal sektörler" rekabet gücüne sahip o1abilirler. "Rekabet gücü olmayan sektörler" ise fiyat dezavantajı yüzde 15'i aşanları kapsamaktadır. Bu gruptakilerin rekabet gücüne sahip olması için çok büyük çabalar gerekmektedir. Bu yapılmadığında söz konusu sektörler serbest ticaret koşullarında tasfiye olacaktır.

TABLO 1: SEKTÖRLERİN REKABET GÜCÜ

1. Rekabet Gücü Olan Sektörler

Basım ve yayım, demir cevheri madenciliği, kuru fasulye, patates, soğan, öteki tahıllar ve yemler, buğday, demirdışı metaller madenciliği, balıkçılık, başka besin maddeleri, tütün işleme, alkolsüz içecekler, pamuk, başka yağlı tohumlar, fındık, zeytin, üzüm, turunçgiller, tütün, domates, başka sebzeler, baklagiller, koyun, keçi, başka sanayi bitkileri, metal-dışı madenler, bitkisel ve hayvansal yağlar, kümes hayvanları, sığır ve manda.

2. **Marjinal Sektörler**

Deri ve kürk ürünleri, kömür madenciliği, et ürünleri, işlenmiş meyve ve sebzeler, başka hayvanlar, taş ocakçılığı, nohut, mercimek, giyim eşyası, tekstil, orman ürünleri, kereste, mobilya, çimento, demiryolu donanımı, ağaç ve mantar ürünleri, çırçırlama.

3. **Rekabet Gücü Olmayan Sektörler**

Cam ve cam ürünleri, petrol ve kömür türevleri, başka metal-dışı madenler, demir-dışı ana metaller, pirinç, başka ulaşım araçları, madeni eşya, motorlu araçlar, gemi yapım ve tamiri, başka imalat ürünleri, tarım makine ve donanımı, elektrikli olmayan makineler,

gübreler, kauçuk ürünleri, başka kimyasal maddeler, ham petrol ve doğal gaz, petrol arıtımı, elektrik makineleri, ilaç, kâğıt, kâğıt ürünleri, demir ve çelik, alkollü içkiler, plastik ürünleri, şeker, un ve unlu ürünler.

Kaynak: Aktan, O. ve Baysan, T. (1985)

Tablo incelendiğinde, basım ve yayımcılık dışında birinci gruptaki sektörlerin tümünün bitkisel üretime, balıkçılık, hayvancılık ve madenciliğe, başka bir deyişle doğal kaynaklara dayalı olduğu görülecektir. Türkiye'nin sanayi ürünleri ihracatının kapsadığı ürünlerin çoğu marjinal sektörler arasındadır. Bu durum söz konusu malların ihracatına sağlanan teşvikleri ve bunların bu tür önlemlere karşı duyarlı olmasının nedenlerini ortaya koymaktadır. Serbest ticaret koşulları altında yaşayabilirliği kuşkulu sektörler ise üçüncü grupta toplanmıştır. Yatırım malları sektörlerinin hemen hemen tümünün, ara malı üreten sektörlerin de bazılarının bulunduğu bu grupta tarıma dayalı bazı sanayilerin de yer alması hayli ilginçtir.

Kazgan'a (1988) göre, sermaye stoku sabitken göreli ücret yüzde 10 artarsa, ilk iki gruptan üç sektör (metal-dışı madenler, bitkisel ve hayvansal yağlar, demiryolu donanımı) rekabet gücü olmayan sektörler arasına katılacaktır. Buna karşılık, eğer işgücü sabit kalırken sermaye stokunda yüzde 5'lik bir artış olursa petrol ve kömür türevleri sektörü marjinaller arasına katılacak, deri ve kürk ürünleri, kömür madenciliği, et ürünleri, işlenmiş meyve ve sebzeler, başka hayvanlar, taş ocakçılığı, nohut, mercimek, giyim eşyası, tekstil, orman ürünleri ve mobilya ise rekabet gücü olan sektörlere dönüşecektir. Bu bulgu, yatırımlar yoluyla sermaye stokunun artırılması durumunda asıl etkinin marjinal sektörler üzerinde ortaya çıkacağını göstermektedir. Özellikle son yıllarda yabancı sermayeye verilen önemin artması da bu olgudan kaynaklanmaktadır. İspanya ve Portekiz deneyimi, AET ile görüşmelerin başlamasıyla birlikte yabancı sermaye akımının da hızlandığını göstermektedir.

AET üyeliği ile birlikte gelecek olan işgücünün serbest dolaşımının Türkiye'deki emek arzını azaltarak gerçek ücretleri artırması pek beklenmemektedir. Bunun nedenleri arasında, Türkiye'de işsiz sayısının yükselmesi, AET'de ekonomik büyümenin yavaş olması ve emekten tasarruf edici teknolojilere kayma sayılabilir. Ama başka nedenlerden dolayı Türkiye'de gerçek ücretlerde artış beklenebilir. Demokrasinin gelişmesine koşut olarak sendikaların güçlenmesi bunlardan birincisidir. İkinci olarak, Türkiye'deki tarımsal fiyatlar AET'dekilere oranla düşüktür. Tam üye olunduğunda Ortak Tarım Politikası'na (OTP) uyum nedeniyle tarımsal fiyatlar ve buna bağlı olarak parasal ücretler, en azından halen minimum düzeyde olan gerçek ücretleri sabit tutacak kadar yükselecektir. Bütün bu nedenlerden ötürü, Türkiye'nin büyük ölçüde gerçek ücretlerin çok düşük olmasından kaynaklanan rekabet gücü azalacaktır. Dolayısıyla, bugünkü rekabet gücünü koruman için bile ek yatırımların gerçekleştirilmesi gerekecektir. Kaldı ki, yukarıdaki çözümleme Türkiye'ye sermaye akımı olacağı varsayımına dayanmaktadır. Oysa, büyük bir olasılıkla Türkiye'den yurtdışına net sermaye akımı söz konusu olabilecektir. Böyle bir durumda rekabet gücü önemli ölçüde azalacaktır.

4.2. Olgun ve Togan (1985)

Rekabet gücünün bir göstergesi yerli sanayinin ithalata karşı korunma derecesidir. Rekabet gücüyle koruma arasında ters yönlü bir ilişki vardır: Bir sanayi ne denli fazla korunuyorsa rekabet gücü o denli düşük olacaktır. Tam üyelikte vergi ve vergi-dışı tüm koruma önlemleri kaldırılacak ve vergi oranları çok daha düşük olan Ortak Gümrük Tarifesi'ne (OGT) uyum sağlanacak olduğundan, korumanın bugünkü boyutları büyük önem kazanmaktadır. Çünkü tam üyelik için gerekli uyarlama ve yeniden düzenlemelerin kapsamı buna bağlı olacaktır.

1980 sonrasında izlenen ekonomi politikası korumayı azaltıcı yönde çalışmıştır. 1984'te yüzde 76,3 olan ortalama nominal vergi oranı o yıl gerçekleştirilen indirim sonucunda yüzde 48,9'a düşmüştür (Kazgan, 1988). Korumanın en az olduğu sektörler tarım, balıkçılık ve madenciliktir. Buna karşılık, sanayi ürünlerindeki koruma hâlâ çok yüksektir.

Ancak, korumanın daha sağlıklı bir göstergesi efektif koruma oranıdır (EKO). Çünkü burada yalnızca nihai ürüne sağlanan doğrudan koruma değil, ithal girdiler aracılığıyla sağlanan dolaylı koruma da hesaba katılmaktadır. Olgun ve Togan (1985) çalışmasında 1984 öncesi ve sonrası için hesaplanan efektif koruma oranları Tablo 2'de gösterilmektedir. Burada ilk görülen, efektif koruma oranlarının aritmetik ortalamasında çok önemli bir düşmenin olduğudur. İkinci olarak, EKO'nun yüzde 100'ün üzerinde olduğu sektörlerin sayısı 15'ten 12'ye düşerken, yüzde 51-100 grubundaki sektörler 5'ten 8'e çıkmıştır. Son olarak, ortalama EKO düşmekle birlikte, medyan EKO yüzde 50 düzeyinde sabit kalmıştır. Bu da oldukça yüksek bir korumanın varlığını göstermektedir. Kuşkusuz, bu yüksek korumanın kaldırılması pek çok sektör için önemli sorunlar yaratacaktır. Bazı işlenmiş tarım ürünleri ile giyim eşyası ve tekstilin en yeksek koruma oranına sahip grup içinde yer alması oldukça ilginç bir durumu sergilemektedir. Çünkü bu tür ürünler Türkiye'nin sanayi ürünleri ihracatının temelini oluşturmaktadır.

Burada ithalatın 1980 sonrasındaki liberasyonuna kısaca değinmek gerekir. Liberasyon oranı 1986'da yüzde 80'e ulaşmakla birlikte, ithalatı serbest bırakılan malların fonlar ve benzeri araçlarla korunması yoluna gidilmiş, bu tür malların sayısı 1984'te 40 iken 1986'da 379'a yükselmiştir. Böylece, bir koruma aracı olarak vergilerin yerini vergi benzeri önlemler almıştır (Kazgan, 1988).

Aktan ve Baysan (1985) ile Olgun ve Togan (1985) çalışmalarının önemli bir eksikliği, 1973'teki sektörler arası ilişkileri yansıtan 1973 girdi-çıktı tablosunu kullanmış olmalarıdır. Özellikle ithalat ve ihracat yapısında 1973'ten günümüze değin gerçekleşen değişiklikler, her iki çalışmanın sonuçlarını önemli ölçüde etkileyecek niteliktedir. Ayrıca, Olgun ve Togan (1985) çalışmasında gerçekte uygulanan gümrük vergisi oranları yerine, yasal oranlar kullanılmıştır. Oysa, dış ticaret rejimiyle yasal oranlar büyük ölçüde değiştirilebilmekte, teşvik uygulamasıyla da ithalatın önemli bir bölümüne gümrük vergisi bağışıklığı sağlanmaktadır.

EKO (%)	1984 Öncesi	1984 Sonrası
-100-0	Ormancılık, cam ve cam ürünleri, demir cevheri ve başka metaller madenciliği, başka taş ürünleri, demir ve çelik, başka kimyasal ürünler, ham petrol çıkarımı, arıtımı ve petrol ürünleri.	Ormancılık, demir cevheri ve başka metaller madenciliği, ham petrol çıkarımı, arıtımı ve petrol ürünleri, başka kimyasal ürünler, cam ve cam eşya, başka taş ürünleri, demir ve çelik.
1-50	Deri ve kürk ürünleri, ilaç, metal-dışı madenler, hayvancılık, taş ocakçılığı, basım, tarım, demiryolu taşıtları, balıkçılık, madeni eşya, alkolsüz içkiler, deniz taşıtları, elektrikli olmayan makineler, bitkisel ve hayvansal yağlar.	Deri ve kürk ürünleri, ilaç, tütün ürünleri, metal-dışı madenler, hayvancılık, taş ocakçılığı, kâğıt ve kâğıt ürünleri, tarım, balıkçılık, madeni eşya, basım, alkolsüz içkiler, deniz taşıtları, elektrikli olmayan makineler.
51-100	Kömür madenciliği, kara taşıtları, elektrik makineleri, ağaç ürünleri, alkollü içkiler.	Demiryolu taşıtları, bitkisel ve hayvansal yağlar, kömür madenciliği, kara taşıtları, ağaç ürünleri, elektrikli makineler, alkollü içkiler, çırçırlama, tekstil.
101+	Kâğıt ve kâğıt ürünleri, çimento, başka temel metaller, un ve unlu ürünler, kimyasal gübreler, başka besin maddeleri, plastik ürünleri, ayakkabı, mobilya, tarımsal donanım ve makineler, giyim eşyası ve başka tekstil ürünleri, işlenmiş meyve ve sebzeler, çırçırlama, tekstil, tütün ürünleri, kauçuk ve kauçuk ürünleri.	Çimento, başka temel metaller, tarımsal donanım ve makineler, kimyasal gübreler, un ve unlu ürünler, plastik ürünleri, ayakkabı, başka besin maddeleri, mobilya, giyim eşyası ve başka tekstil ürünleri, kauçuk ve kauçuk ürünleri, işlenmiş meyve ve sebzeler.
Ar. Ort.	**% 285,7**	**% -81,2**
Medyan	**% 50**	**% 50**

Kaynak: Olgun ve Togan (1985).

4.3. İKV (1986) ve TİSK (1988)

Türkiye sanayisinin çeşitli sektörlerinin maliyet ve ürün niteliği bakımından uluslararası rekabet gücüne sahip olup olmadığının araştırıldığı bir başka araştırma IKV (1986) çalışmasıdır. Sanayiciler, sanayici dernekleri ve uzmanlarla yapılan görüşmelere dayanan bu çalışmanın özet bulguları Tablo 3'te verilmiştir.

Burada kapsanan 52 sektörden 37'sinin uluslararası rekabet gücünün olduğu, rekabet gücü zayıf 15 sektörün yaşayabilmeleri için ise önemli önlemlerin alınması gerektiği görülmektedir. Çalışmanın incelenmesi, ilk gruptaki sektörler için de belirli önlemlerin gerekli olduğunu göstermektedir. Ancak, çalışma tümüyle sanayicilerin beyan ve izlenimlerine dayandığından bir sektörün rekabet gücü olup olmadığının nasıl belirlendiği açık değildir. Buradaki sınıflamanın daha çok sanayicilerin öznel görüş ve yargılarına

dayandığı söylenebilir. Bu nedenle de güvenilirliği oldukça sınırlıdır. Olsa olsa, sanayi burjuvazisinin görüş ve isteklerini yansıtan bir çalışma olarak değerlendirilebilir.

TABLO 3
TÜRKİYE SANAYİSİNİN ÇEŞİTLİ SEKTÖRLERİNİN ULUSLARARASI REKABET GÜCÜ
(İKV, 1986)

Uluslararası Rekabet Gücü Olan Sektörler

Un ve Unlu Maddeler	Tahta Levha
Bisküvi	Ana Kimyasal Maddeler (bir bölümü)
Domates İşleme	Soda
Şeker	Sentetik ve Selülozik Elyaf
Bitkisel Yağ	İlaç Sanayii
Zeytinyağı	Temizlik Malzemesi
Meyve Suları	Petro Kimya Ürünleri
Bira	Kimyasal Gübre
Sigara	Petrol Rafineri Ürünleri
Pamuklu Dokuma ve Giyim Eşyası	Cam
Yünlü Dokuma	Seramik
Halı	Demir-Çelik
Deri Giyim Eşyası	Metalürji
Ayakkabı	Madeni Eşya ve Donanım
Lastik	Makine (bir bölümü)
Elektrik Makineleri ve Gereçleri	Otobüs, Kamyon, Minibüs
Dayanıklı Tüketim Malları	Otomotiv Yan Sanayii
Selüloz ve Kâğıt	Gemi Yapımı

Uluslararası Rekabet Gücü Zayıf Olup Yaşayabilmeleri İçin Önemli Önlemler Alınması Gereken Sektörler

Et ve Et ürünleri	Mobilya
Süt ve Süt Ürünleri	Boya
Konserve	Tarım İlaçları
Şekerli Maddeler	Kozmetik Ürünleri
Şarap	Porselen
Yem	Binek Otomobili
Plastik Eşya	Elektronik
Bıçkı Orman Ürünleri	

Kaynak: İKV (1986)

TİSK (1988) de İKV (1986) çalışmasına benzer bulguları içermektedir. Tablo 4'te özetlenen bu bulguların nasıl bir çalışma sonunda elde edildiği belli değildir. Kullanılan üçlü

sınıflama İKV'ninkinden farklı olmakla birlikte, TİSK gruplarının İKV çalışmasından türetildiği söylenebilir. Kuşkusuz, yukarıda IKV (1986) çalışmasının güvenilirliği konusunda söylenenler TİSK (1988) için de geçerlidir.

TABLO 4
TÜRKİYE SANAYİSİNİN ÇEŞİTLİ SEKTÖRLERİNİN ULUSLARARASI REKABET GÜCÜ (TİSK, 1988)

Yüksek Derecede Rekabet Edebilecek Sektörler

Un	Selüloz
Makarna	Petrol Rafineri Ürünleri
Pamuklu Dokuma ve Giyim Eşyası	Cam
El Halısı	Çimento
Deri Giyim Eşyası	Dayanıklı Tüketim Malları

Rekabet Durumları Normal Olan (!) Sektörler

Bisküvi	Kâğıt
Zeytinyağı	Ana ve Ara Kimyasal Maddeler
Şeker	Petrokimya
Meyve Suları	Kimyasal Gübre
Alkollü İçkiler	İlaç
Sigara	Demir Çelik
Yünlü Dokuma ve	Döküm
Giyim Eşyası	Alüminyum ve Bakır İşleme
Makine Halısı	Ayakkabı

Rekabet Şansı Çok Zayıf Olan Sektörler

Et ve Süt Ürünleri	Yem
Konserve	Ahşap Ambalaj
Şekerli Maddeler	Mobilya
Şarap	Boya
Tarım İlaçları	

Kaynak: TİSK (1988).

4.4. DPT (1988)

Türkiye sanayisinin AT karşısındaki rekabet gücüne ilişkin en kapsamlı ve ayrıntılı çalışma Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından gerçekleştirilmiştir. 1986 Ağustosu'nda çalışmaya başlayan "Türk Sanayiinin AT Sanayii Karşısında Rekabet İmkanları Özel ihtisas Komisyonu, DPT uzmanları, üniversite öğretim üyeleri ile kamu kurumlarının ve özel sektörün temsilcilerinden oluşmaktaydı. Çalışmalarını alt komisyon ve komitelerle yürüten ÖİK'nın raporu 1988 sonlarında tamamlanarak yayımlandı.

DPT (1988) çalışmasında da rekabet edebilirlik ölçütü açık bir biçimde ortaya konmuyor. Bu nedenle de rekabet şansı "düşük", "yüksek", "rekabet için önlem gerekli" gibi tanımlar

büyük bir belirsizlik taşıyor. Bu tür tanımlamalar öznel görüş ve yargılara dayandığından, anlamları bir sektörden ötekine büyük farklılıklar gösterebilir. Dolayısıyla, çalışmanın değerlendirme ve bulgularının güvenilirliği de sektörden sektöre değişecektir. Başka bir deyişle, İKV (1986) ve TİSK (1988) için söylenenler bir ölçüde DPT (1988) için de geçerlidir. Kuşkusuz, ÖİK'nın çeşitli kuruluşların temsilcilerinden oluşmasının sonuçların güvenilirliğini artırıcı bir etkisi vardır.

TABLO 5

İNCELENEN GIDA-İÇKİ-TÜTÜN (G-İ-T) SANAYİİ SEKTÖRLERİNİN REKABET POZİSYONLARI İTİBARIYLA DAĞILIMLARI (1986 YILI VERİLERİNE GÖRE)

	ÜRETİM Sektör İçi Rekabet Edebilirlik				**İHRACAT Sektör İçi Rekabet Edebilirlik**			
Sektörler	**Sektörün G-İ-T San. Toplam Üretiminde Payı (%)**	**Rekabet Şansı Yüksek**	**Rekabet Şansı Düşük**	**Rekabet İçin Tedbir Gerekli**	**Sektörün G-İ-T. San. Toplam İhracatında Payı (%)**	**Rekabet Şansı Yüksek**	**Rekabet Şansı Düşük**	**Rekabet İçin Tedbir Gerekli**
Kuru incir	0,18	100	-	-	2,60	100	-	-
Kuru Üzüm	0,84	100	-	-	7,60	100	-	-
Şeker	2,83	-	-	-	0.00	100	-	.
Unlu Mamuller	33,00	100	-	-	2,70	100	-	-
Et	14,00	-	100	-	6,90	-	100	-
Süt	9,40	-	-	100	0,50	.	.	100
Çay	2,70	-	-	100	0,10	-	-	100
Yem	2,95	-	-	100	1,50	-	.	100
Bitkisel Yağlar ve Margarin	6,18	-	-	100	5,70	-	-	100
Meyve Suyu	0,31	-	-	100	0.40	-	-	100
Tütün	8,47	-	-	100	15.70	.	-	100
Yüksek Alkollü içkiler	1,92	-	-	100	0,60	-	-	100
TOPLAM	**81,79**	**-**	**-**	**-**	**44,30**	**-**	**-**	**-**

DEĞERLENDİRMEYE DAHİL OLMAYAN SEKTÖRLER

Su Ürünleri Mamulleri	0,88	-	-	-	7,71	-	-	-
Meyve-Sebze İşleme, Meyve Suyu, İncir, Üzüm	9,67	-	-	-	46,39	-	-	-
Şekerli Mamuller	3,52	-	-	-	0,62	-	-	-
Nişasta, Glikoz	0,18	-	-	-	0,00	-	-	-
Diğer	1,79	-	-	-	0,68	-	-	-
İçki (Yüksek Alkollü İçkiler Hariç)								-

	2,18	-	-	-	0,30	-	-	
TOPLAM	**18,22**	**-**	**-**	**-**	**55,70**	**-**	**-**	**-**
GENEL TOPLAM	**100,00**	**-**	**-**	**-**	**100,0**	**-**	**-**	**-**

Gıda, içki, tütün sanayiinin imalat sanayii toplam üretimi içindeki payı % 28,5; toplam ihracatı içindeki payı % 30,9.

Kaynak: DPT (1988)

1986 yılı verilerine dayanan DPT (1988) çalışmasında gıda-içki tütün sektörleri imalat sanayisinden ayrı olarak ele alınmıştır. Bu sektörlerin üretiminin yüzde 14'ünü oluşturan alt sektörlerin AT karşısında rekabet şansının olmadığı, üretim içindeki payı yüzde 36,85 olan alt sektörlerin rekabet şansının olduğu sonucuna varılmaktadır. Alınacak önlemlerle rekabet şansı artacak olan alt sektörlerin gıda-içki~tütün sektörleri üretimi içindeki payı ise yüzde 30,93 olarak bulunmuştur. Buna karşılık, söz konusu 3 sektörün üretimi içindeki payı yüzde 18,2 olan alt sektörler değerlendirmeye alınmamıştır. Değerlendirmeye alınmayan alt sektörlerin gıda-içki-tütün ihracatı içindeki payının yüzde 55,7 olması, ihracat açısından önem taşıyan bazı alt sektörlerin değerlendirme dışında tutulduğunu göstermektedir. Buradaki alt sektörlerden bazılarının İKV (1986) ve TİSK (1988) çalışmalarında rekabet gücü zayıf sektörler arasında yer alması, öte yandan bu grubun ihracat içinde yüksek bir paya sahip olması, ihracata sağlanan teşviklerin söz konusu alt sektörlerin ihracatı üzerindeki etkisinin göstergesi olarak alınabilir.

TABLO 6
İNCELENEN İMALAT SANAYİİ SEKTÖRLERİNİN REKABET POZİSYONLARI İTİBARIYLA DAĞILIMLARI (1986 YILI VERİLERİNE GÖRE)

	ÜRETİM Sektör İçi Rekabet Edebilirlik				**İHRACAT Sektör İçi Rekabet Edebilirlik**			
Sektörler	**Sektörün İmalat San. Toplam Üretiminde Payı (%)**	**Rekabet Şansı Yüksek**	**Rekabet Şansı Düşük**	**Rekabet İçin Tedbir Gerekli**	**Sektörün İmalat San. Toplam İhracatında Payı (%)**	**Rekabet Şansı Yüksek**	**Rekabet Şansı Düşük**	**Rekabet İçin Tedbir Gerekli**
Hazır Giyim	5,81	81,4	-	19,6	19,55	84,9	-	15,1
İplik ve Dokuma	11,51	41,2	1,6	57,2	26,29	35,9	0,0	64,1
Deri ve Mamulleri	4,04	62,6	7,1	30,3	0,72	61,1	0,0	38,9
Orman Ürünleri	7,90	83,5	-	16,5	1,67	59,9	-	40,1
Refrakter ve Yapı Elemanları	2,34	85,6	8,5	5,9	0,44	90,0	0,0	9,1
Çimento	2,90	-	-	100,0	0,58	-	-	100,0
Demir-Çelik	8,85	-	-	100,0	13,85	-	-	100,0
Gübre	2,51	70,1	29,9	-	2,51	100,0	0,0	
Kara Nakil Vasıtaları	5,10	-	-	100,0	2,21	-	-	100,0
Elektrikli Makinalar	3,14	55,4	-	44,6	2,23	09,6	-	10,4

Elektriksiz Makinalar	3,06	26,2	-	73,8	3,63	99,1	-	0,9
Elektronik	2,17	40,1	-	59,9	0,45	99,5	-	0,5
Basın-Yayın	0,94	74,5	25,5	-	0,13	69,3	30,7	
Kâğıt	1,66	-	-	100,0	1,06	-	-	100,0
Cam	1,19	6,7	11,7	81,6	2,39	41,8	0,0	58,2
Seramik	0,96	-	-	100,0	0,64	-	-	100,0
Lastik	1,62	2,0	-	98,0	1,09	0,0	-	100,0
Gemi inşa	0,25	-	-	100,0	0,10	-	-	100,0
Tarım Makinaları	1,07	12,1	4,8	83,1	0,43	41,8	11,7	46,5
Bakır Alaşımları	1,06	-	-	100,0	1,13	-	-	100,0
Alüminyum ve Alaşımları	1,10	-	-	100,0	0,93	-	-	100,0
Kurşun-Çinko	0,25	-	-	100,0	0,19	-	-	100,0
Volfram-Cıva	0,01	-	-	100,0	0,02	-	-	100,0
TOPLAM	**69,44**	**-**	**-**	**-**	**82,22**	**-**	**-**	**-**

DEĞERLENDİRMEYE DAHİL OLMAYAN SEKTÖRLER

Petrokimya*	2,77	21,4	-	78,6	4,29	21,4	-	78,6
Kimya*	5,00	5,0	72,0	23,0	3,89	5,0	72,0	23,0
Madeni Eşya	5,65	50,0	20,0	30,0	2,80	50,0	20,0	30,0
Sentetik Elyaf**	1,10	-	-	-	1,30	-	-	-
Petrol Ürünleri**	13,06	-	-	-	4,56	-	-	-
Beşerî ilaç**	1,30	-	-	-	0,10	-	-	-
Diğer	1,68	-	-	-	0,84	-	-	-
TOPLAM	**30,56**	**-**	**-**	**-**	**17,78**	**-**	**-**	**-**
GENEL TOPLAM	**100,00**	**-**	**-**	**-**	**100,00**	**-**	**-**	**-**

* Rekabet edebilirliğe ilişkin yüzdeler Ö.İ.K. raporlarında incelenen sektör içi ürün adedi dağılımını vermekte, bu ürünlere ilişkin üretim ve ihracat değerlerini göstermemektedir.
** Ö.İ.K. Raporlarından Petrol Ürünleri ve Beşerî ilaç ürün kalemlerine ilişkin üretim ve ihracat değerleri itibariyle bir dağılım elde edilmesi mümkün olmamıştır.

Kaynak: DPT (1988)

İmalat sanayisinin öbür sektörleriyle ilgili değerlendirmeler sonunda rekabet şansı olan alt sektörlerin üretim içindeki payı yüzde 27,72, olmayanlarınki ise yüzde 2,92 olarak bulunmuştur. Alınacak önlemlerle rekabet şansı artacak olanların üretim içindeki payı ise yüzde 39,9 düzeyindedir. Son iki gruptaki sektörlerin üretim içindeki payları sırasıyla yüzde 38,5 ve yüzde 43,61'dir. Bu grupların ihracat içindeki paylarının üretim içindeki paylarından yüksek olması, ihracat teşviklerinin etkisini göstermektedir. Burada değerlendirmeye alınmayan alt sektörlerin üretim içindeki payı yüzde 29,46, ihracat içindeki payı ise yüzde 16,48'dir,

Veriler birlikte değerlendirildiğinde, tüm imalat sanayisi üretiminin yüzde 26,25'ini üreten sektörlerin değerlendirmeye alınmadığı; rekabet şansı olanların üretimdeki payının yüzde 30,32, olmayanlarınkinin ise yüzde 6,18 olduğu görülmektedir. Alınacak önlemlerle rekabet şansı artacak olanların imalat sanayisi üretimi içindeki payı ise yüzde 37,41'dir, Değerlendirme üretime göre değil de ihracata göre yapıldığında, yukarıdaki oranlar sırasıyla yüzde 27,65, yüzde 31,22, yüzde 2,96 ve yüzde 38,16 olarak bulunmaktadır. Kuşkusuz, imalat sanayisi üretiminin ve ihracatının 1/4'ünden fazlasını gerçekleştiren sektörlerin değerlendirmeye alınmayışı önemli bir eksikliktir. Üstelik, bu gruptaki rekabet gücü düşük sektörlerin çokluğu, değerlendirme dışında tutulmalarının nedenleri konusunda kuşku uyandırmaktadır. Rekabet şansı olan sektörlerin imalat sanayisi üretimi ve ihracatı içindeki payı 1/3'ten azdır. Rekabet şansına sahip olmaları için bazı önlemler gerekli olanların payı ise yüzde 40'a yaklaşmaktadır. Alınması gerekli görülen önlemlerin başında söz konusu sektörlerin ithal girdilerine gümrük bağışıklığı tanınması, ürünlerinin ise gümrük vergileri ve fonlar aracılığıyla korunması, ucuz enerji, hammadde ve kredi sağlanması, ihracatın ve teknoloji yatırımlarının teşvik edilmesi gelmektedir. Sektörlere göre ayrıntılandırılmış önlemler listesi (DPT, 1988: s, LXVI-LXXXII) incelendiğinde söz konusu sektörlerin AT karşısında rekabet şansına sahip olmasının ne denli güç olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Üstelik raporda bu önlemlerin belirlenmesinde dikkate alınacak en önemli öğenin, "Türk ekonomisinin liberal ekonomi kurallarına uygun olarak ve dış rekabete açılarak güçlendirilmesi amacı" olduğu da belirtilmektedir (DPT, 1988: s, LXXXIII). Buraya kadar söylenenlerin ışığında ve iyimser bir kestirimle, Türkiye imalat sanayisinin ancak yarısının AT karşısında rekabet gücünün ve şansının olacağı söylenebilir.

5. TAM ÜYELİĞİN REKABET GÜCÜNE ETKİSİ

Türkiye'nin tarım ürünleri artık AT'ye vergisiz girmekte, ama vergi dışı engeller varlığını sürdürmektedir, Tam üyelik bu tür engellerin kaldırılması sonucunu doğuracaktır, Ayrıca, Türkiye AT'ye OTP uyarınca saptanan fiyatlar üzerinden tarımsal ürün satacaktır, Bu politika ise fiyat rekabetini engellemektedir. Konuyla ilgili çalışmalarda Türkiye'nin AT'ye tarımsal ürün ihracatını önemli ölçüde artıramayacağı, buna karşılık eğer et ve süt ürünleri üretimini hızlı bir bicimde artıramazsa, Türkiye'nin AT'den bu tür ürünler ithalatının hızla artacağı ortaya konmaktadır, Ayrıca, OTP'ye uyum nedeniyle, Türkiye'nin AT dışındaki ülkelere tarımsal ürün ihracatının artabileceği de ileri sürülmektedir (Kazgan, 1988).

KP'nin 1973'te yürürlüğe girmesiyle birlikte AT Türkiye kaynaklı sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergilerini kaldırdığı için tam üyeliğin bu konuda bir yararı olmayacaktır, ama tekstil ürünlerinde olduğu gibi miktar kısıtlamalarıyla karşılaşan sanayi ürünleri ihracatı artış gösterecektir. Öte yandan, Türkiye özellikle marjinal sektörlerin rekabet gücüne önemli katkıda bulunan ihracatı teşvik önlemlerini kaldırmak zorunda kalacağından, sanayi ürünlerinin rekabet gücü azalacaktır, Bütün bu etkenler bir arada ele alındığında, sanayinin rekabet gücünün azalacağı söylenebilir,

Oysa tam üyelik AT kaynaklı sanayi ürünlerinin Türkiye pazarındaki rekabet gücünü büyük ölçüde artıracaktı. Tam üyelikle birlikte AT mallarına uygulanan gümrük vergileri ile

vergi-dışı engeller kaldırılacak ve AT'den ithalat tümüyle serbest bırakılacaktır, Böylece, AT'ye sanayi ürünleri ihracatında düşüş, AT'den ithalatta ise büyük bir patlama ortaya çıkacaktır, OGT'ye uyum da sanayi ürünleri ithalatında büyük bir artışa neden olacaktır. Çünkü AT'de ortalama vergi oranı yüzde 10'dur ve EFTA ülkeleri ile sanayi ürünleri ticaretinde vergiler kaldırılmıştır. Ayrıca, AT pazarında ayrıcalıklı konuma olan ülkeler Türkiye pazarına da aynı kolaylıkla girebilecektir, Böylece sanayi iç piyasada büyük ölçüde artan rekabetle karşı karşıya kalacaktır. İthalattaki artış yurtiçi üretimin kısılmasına ve dolayısıyla işsizliğin artmasına yol açacaktır. Özetle, eğer gerekli önlemler alınmazsa tam üyelik Türkiye sanayisinin önemi bir bölümü için yıkıma neden olacaktır.

Ancak, tam üyeliğin Türkiye sanayisi üzerindeki olası etkisini tartışırken, üyeliğin bugünden yarına gerçekleşmeyeceğini unutmamak gerekir. AT'nin bu konudaki kararı 2000'li yılların başında alabileceği, Türkiye'nin kabul edilmesi durumunda 5-6 yıllık bir uyum süresinin tanınabileceği söylenebilir. Böylece sanayisinin rekabet gücünü artırmak için Türkiye'nin önünde 10-15 yıllık bir süre olabilecektir. Bu süre boyunca alınacak önlemlerle sanayinin rekabet gücü önemli ölçüde artırılabilir.

6. TÜRKİYE-AT İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ VE DEMOKRASİ

Özal'ın AT ile pazarlık sürecinde gücünü artırmak için kullanacağı araçlardan birisi serbest dolaşım hakkıdır. Hükümet bu haktan vazgeçme ya da belli ödünler verme karşılığında AT'den en azından mali kaynak sağlamayı umuyor. Türkiye'nin pazarlık gücünü artırabilecek bir başka etken ise demokratikleşmeyle ilgili. Başbakan sık sık AT üyeliğinin Türkiye'de demokrasinin yerleştirilmesi ve sürdürülmesi açısından taşıdığı önemi vurguluyor, Nitekim, İKV de benzer bir görüşü dile getiriyor: "Siyasal alanda Topluluk, 1970'li yılların ortalarında uzun süre kesintiden sonra demokrasiye dönen Yunanistan'ın ve diktatörlük rejiminden yeni çıkan İspanya ve Portekiz'in Topluluğa katılmalarını, bu ülkelerde demokrasinin kalıcı olabilmesi açısından olumlu karşılamıştı. Bu nedenle, 1980-83 yılları arasında ülkede ekonomik ve siyasal düzenin yeniden tesis edildiği kısa süreli bir kesintiden sonra demokrasiye dönen Türkiye'nin Topluluk ile bütünleşmesinin de Topluluk tarafından objektif bir şekilde desteklenmesi gerekmektedir." (IKV, 1987: s, X)

Kuşkusuz, başvurudan umulan yararlar bunlarla sınırlı değil. Daha da önemli olan, AT'ye başvurunun belirli politikaları haklı ve gerekli göstermek için ağırlıklı ve etkili bir gerekçe olarak kullanılabilmesidir. Türkiye halkı 1980 sonrasında, izlenen politikalar ile 12 Eylül öncesine dönme arasında bir seçim yapma zorunda bırakıldı. Ama artık bu gerekçenin eskisi kadar etkili olmadığı, halktan özveride bulunmasını istemede AT üyeliğinin onun yerini alabileceği gözleniyor. Nitekim, başta TÜSİAD olmak üzere sermaye çevreleri üyeliğin gerçekleşmesi için yapılması gerekli işler listesi ile ortaya çıktılar bile. İstanbul Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı Nurullah Gezgin, "Bu zor yolda yürürken birlik ve beraberlik içinde bulunmamız" gerektiğini vurgulayarak, "çatlak sesler çıkarmamaya özen göstermeliyiz ve aksini düşünenler varsa bunlar düşüncelerinin tümünü açığa vurmamalıdır" diyordu,

Gerçekten, başvuru konusunda sanayicilerden pek "çatlak ses" çıkmadı, Uzun vadeli

ekonomik ve siyasal çıkarlarının AT ile bütünleşmede yattığını gören Türkiye burjuvazisi başvuruyu büyük bir coşku ve sevinçle karşıladı, Özelleştirme çalışmalarının hemen başlatılmasından Türkiye'nin üyeliğinin AT'ye ne gibi yararlar sağlayacağının belirlenerek Avrupa kamuoyuna duyurulmasına, kafalarımızı değiştirmekten üyelik işini Emil Noel'e ihale etmeye kadar uzanan bir dizi öneri ortaya atıldı.

Burada burjuvazinin isteklerine kısaca değinmek gerekiyor. Örneğin, TISK (1988) izlenmesi gereken politikaların temel ilkelerini şöyle sıralıyor:

> "a. Yerli sanayiin korunması temel politika olmalıdır…
>
> "b. AT içinde bulunmamızın başta gelen diğer bir şartı buna uygun eğitimin verilmesidir…
>
> "c. AT içindeki ilk ve temel rekabet şansımız işçilik maliyetidir. Bugüne kadarki başarının bir bölümünün bu gerçeğe dayandığını gözden uzak tutmayarak rekabetteki bu şansımızın kaybedilmemesi için konu daima ön planda düşünülmelidir.
>
> "d. AT içindeki başarımızın diğer bir faktörü devletin özel sektörle olan işbirliğini sistematik bir biçimde sürdürmesidir…" (TISK, 1988: s. 4)

TİSK'in bu ilkeler çerçevesinde alınmasını istediği önlemler arasında yerli sanayiin korunması, ihracatın sübvansiyonlar ve ucuz krediler aracılığıyla teşviki, girdi ithalatındaki gümrük vergilerinin düşürülmesi, "yüksek" teknoloji kullanımının ve otomasyonun özendirilmesi ve desteklenmesi ile yabancı sermayeye yeni kolaylıkların sağlanması yer alıyor. Ancak, TİSK'in önerilerinden ikisi, burjuvazinin niyetlerini sergilemesi açısından büyük önem taşıyor:

> "Ülkemiz çok çalışarak sanayileşmesini AT ülkeleri düzeyine çıkarmak mecburiyetindedir… Bu itibarla yıl içinde çalışılan gün sayısının azamiye çıkarılması sanayileşmesini tamamlamak zorunda olan ülkemiz açısından gerekli olmaktadır. Bu nedenle bu konuda ihtiyaç duyulan mevzuat değişikliklerine gidilmeli ve özellikle Toplu İş Sözleşmelerinde daha faz]a çalışmayı teşvik edici hükümlere yer verilmesi için gayret sarfedilmelidir." (TİSK, 1988: s,7)
>
> "Türk çalışma hayatının standartlarının Topluluk standartlarına uydurulmasında acele edilmemeli, rekabet gücümüzün başlangıçta bir ölçüde bu standart farklarından (ücretler gibi) kaynaklanacağı unutulmamalıdır." (TİSK, 1988: s. 11)

TİSK'e göre AT üyeliğine hazırlanmanın yolu çalışma koşullarını daha da güçleştirmekten ve "AT karşısında Türk sanayisini çok avantajlı duruma sokan" düşük işçilik maliyetini bugünkü düzeyinde tutmaktan geçiyor. DPT yayınlarında da Türkiye sanayisinin rekabet gücünün ucuz işgücü ve hammaddeden kaynaklandığının vurgulanması aynı görüşün bir başka göstergesidir (DPT, 1986).

Başka bir deyişle, AT üyeliğini geleceğinin güvencesi olarak gören Türkiye burjuvazisi toplumun olanaklarının kendi çıkarlarına hizmet edecek biçimde seferber edilmesini

istemekte, katılmanın getireceği yükleri toplumun öteki sınıflarının sırtına yüklemeye çalışmaktadır.

Burjuvazinin AT'ye tam üyelik başvurusundan sonra yaşadığı bayram sevincinin ardında yatan nedenleri anlamak ne denli kolaysa, toplumun belirli demokrat kesimlerinin bu konudaki istekliliğini ve olumlu görüşlerini anlamak da o denli güçtür. Türkiye solunda 1960'larda ve 1970'lerde AT konusunda var olan görüş birliğinin büyük ölçüde zedelendiği görülüyor. Üyeliğin ekonomik sonuçlarına ilişkin olumsuz değerlendirmeler konusunda bugün de görüş birliği olmakla birlikte, farklılık daha çok siyasal değerlendirmede ortaya çıkıyor. Eskiden karşı çıktıkları AT üyeliğini bugün destekleyenler, böylece Türkiye'deki demokrasi yanlısı güçlerin yeni destekler ve müttefikler bulacağını, üyeliğin Türkiye'de demokrasinin yerleştirilmesine ve sürdürülmesine önemli katkılarda bulunacağını ileri sürüyorlar. Bu görüşün ortaya çıkışında, 12 Eylül sonrasında giderek yaygınlaşan yeniklik duygusunun ve yılgınlığın büyük etkisi olduğu söylenebilir. Benzer biçimde, bu dönemde Avrupa'daki belirli kişi ve kuruluşların tavır, tutum ve davranışlarının Türkiye'deki demokratik açılımların gerçekleşmesinde oynadığı önemli rol de yadsınamaz. Ama bunlardan yola çıkarak AT'ye tam üyeliği desteklemek önemli bir gerçeği göz ardı etmeyi de beraberinde getiriyor.

İlk olarak, 12 Eylül sonrasının ekonomik ve siyasal uygulamalarının burjuvazinin çıkar ve isteklerine göre biçimlendiğini anımsamakta yarar vardır. Türkiye ekonomisinin 1970'lerin ikinci yarısında içine girdiği kriz ortamında tekelci sermaye çevrelerinin ortaya attığı görüş ve öneriler 24 Ocak Kararları'yla sistemleştirildi ve esas olarak 12 Eylül sonrasında uygulamaya kondu. Başka bir deyişle, burjuvazi demokrasiden vazgeçmeyi bunalımdan çıkışın yolu olarak gördü ve 12 Eylül darbesine tam destek verdi. Türkiye'de demokrasinin kesintiye uğradığı her dönemin bir ekonomik bunalımın ardından gelmesi de bunu gösteriyor. Çünkü burjuvazi açısından önemli olan demokrasinin değil, sermaye birikim sürecinin kesintisiz biçimde sürdürülmesidir. Burjuvazinin AT'yle bütünleşme çabası da, benzer biçimde, bunalıma girmiş bir sermaye birikim tarzından bir başkasına geçme isteğinin ifadesidir. Ancak, AT'ye üyelik sürecinin getireceği sıkıntılar ve yükler ortadayken ve burjuvazi bunları toplumunun öteki sınıflarının özverisiyle aşma niyetinde olduğunu açıkça dile getirmişken, bu süreçte sağlanacağı umulan demokratik kazanımlar ne denli kalıcı olabilir? AT'ye üyelik için Türkiye sanayisinin ucuz işgücünden kaynaklanan karşılaştırmalı üstünlüğünü korumak ve "Türk çalışma hayatının standartlarının Topluluk standartlarına uydurulmasında aceleci davranmamak" gibi istekler ile Türkiye'de insan hakları, özgürlük ve demokrasiyi geliştirme çabaları nasıl bağdaştırılabilir?

AT üyeliği konusunda alınacak tavır büyük ölçüde bu tür sorulara verilecek yanıtlara bağlıdır. Bu konuda göz önünde bulundurulması gerekli bir nokta da, demokratikleşme için Avrupa'da aranan destekler ve müttefikler açısından AT üyeliğinin önkoşul olmadığıdır. 12 Eylül sonrasında yaşananlar da bunu doğrulamıştır, Türkiye'de demokrasinin kurulmasını ve sürdürülmesini AT üyeliğine bağlamak, burjuvazinin üyelik işini Emil Noel'e ihale etmesine benziyor. Oysa, yapılması gereken, demokrasi güçlerinin toparlanıp birleşmesi, "ben

merkezci" ve "içine kapalı" niteliğini terk etmesidir. Ancak bu gerçekleştiğinde, hem içteki demokrasi karşıtı eğilimlere karşı mücadele edilebilir hem de dünyanın öbür ülkelerindeki demokrasi ve özgürlük yanlısı güçlerin desteği sağlanabilir.[3]

KAYNAKÇA

Aktan, O. ve Baysan, T. (1985): "Türk Ekonomisinin Dünya Ekonomisine Entegrasyonu, Liberasyon, Karşılaştırmalı Üstünlük ve Optimum Politikalar,'' *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt 12, No. 1-2.

Birand, M.A. (1985): *Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası (1959-1985),* Milliyet Yayınları, İstanbul.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (1986): *Türkiye ve AET,* AET Başkanlığı, Ankara.

….. (1988): *Türk Sanayiinin AT Sanayii Karşısında Rekabet İmkanları Ö.İ.K. Raporu,* 3 cilt, DPT Yayınları, No. 2141, Ankara.

Erdost, M. (1989): "Demokrasi Çıkmazı," *Marksizm ve Gelecek,* No. 1, Haziran 1989.

Ersel, H. ve Temel, A. (1984): "Türkiye'nin Dışsatım Başarısının Değerlendirilmesi," *Toplum ve Bilim,* No. 27, Güz 1984.

İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) (1986): *Avrupa Topluluğu Karşısında Türk Tarımının ve Türk Sanayiinin Durumu,* İKV Yayınları, No. 25, İstanbul.

….. (1987): *İspanya, Yunanistan ve Portekiz'in Avrupa Topluluklarına Katılmalarında Ekonomik Durumları ve Türkiye,* İKV Yayınları, No. 32, İstanbul.

Kazgan, G. (1975): *100 Soruda Ortak Pazar ve Türkiye,* 3. basım, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

….. (1988): *Prospects for Turkey's Accession to the Community with Special Reference to Competitivity*, SİAR, İstanbul.

Köymen, A. (1974): *Ortak Pazar Gerçeği ve Türkiye'nin Sanayileşme Sorunu,* Yar Yayınları, İstanbul.

Olgun, H. ve Togan, S. (1985): *Türk Ekonomisinin Dünya Ekonomisine Entegrasyonu,* Enka Vakfı Yayınları, İstanbul.

Türkiye işveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) (1988): "AT Danışma Kurulu Rekabet Alt Komitesine Türk Sanayiinin Avrupa Topluluğunda Rekabet Gücü ve Problemleri Konusundaki Görüşlerimizdir," T.C. Devlet Bakanlığı, *Avrupa Topluluğu Danışma Kurulu-Rekabet Alt Komitesi Raporu* içinde, İKV, İstanbul, 1989.

3 Bu konuda benzer bir yaklaşım için *bkz*. Erdost (1989)